

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XIV. KÖTET. V. SZÁM.

MYTHOLOGIAI NYOMOK A MAGYAR NÉP NYELVÉBEN ÉS SZOKÁSAIBAN.

A HOLD NYELVHAGYOMÁNYAINKBAN.

KÁLMÁNY LAJOSTÓL.

Ára 10 kr.

BUDAPEST.

1887.

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. *Tel'fy Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Tel'fy Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Belától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuelről.* 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvin-codexről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rekonstruált szók értelmezéséhez. *Finaly Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népv. *Tel'fy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli névny. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar társadalmi regény. Székfoglaló. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szenássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1872. 109. l. 40 kr. — II. Apézai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finaly Henrik* l. tagtól 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. *Zarna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére. különös tekintettel a magyarra. *Brassai Sámuel* r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám Bálínth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak művelése

MYTHOLOGIAI NYOMOK
A MAGYAR NÉP NYELVÉBEN
ÉS SZOKÁSAIBAN.

A HOLD NYELVHAGYOMÁNYAINKBAN.

KÁLMÁNY LAJOSTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1887.

Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban.

A hold nyelvahagyományainkban.

(Felolvasatott a M. T. Akadémia 1887. május 2-án tartott ülésében.)

A ki őseinknek a holdról való fogalmát és a holdnak tiszteletét meg akarja ismerni: morzsákat kell összeszednie, melyek a népünk hiedelmében ma még megvannak, de melyek abból szemlátomást enyésznek. A megtalált morzsák sokszor homályos értelműek, azért megvilágításukra rokon és nem rokon népek mythologiájához folyamodunk. De itt nagy vigyázat szükséges: mert a források, melyekhez fordulunk, nem mindenkor megbízhatók. Azért elnézésre tarthat számot e tévedés; és senki jobban nem örül a helyreigazításnak, mint maga a tévedő.

Ezredek nyomait látja hagyományainkon a vizsgálódó szem; némileg megvilágítva tűnik fel előtte, mit a történet lapjai homályosan érintenek: ősz vallásunk fejlődése és népünknek ezzel összefüggésben levő gyűlése.

Néha egy szó és a hozzá fűzött fogalom lebbenti fel múltunkról a fátyolt, ösztönözvén a múltunkat becsülni tudót, hogy lakadást nem ismerő szorgalommal keresse a többi ide vágó hagyományt, és hogy a mi most még csak csillog előtte, mint tisztán láthatót iparkodjék másokkal közölni. Máskor hiedelmeink, ráolvasóink vezetik a századok előtt őseinkkel élő népekhez, arra sarkalván őt, hogy tovább kutasson és a századoknak hagyományainkra vésett nyomait megjelölje, hogy a mit a feledés érthetlenné tett, könnyen felfogható alakban mutassa be. Ezért terjeszkedünk ki értekezésünkben a népünk ajkáról lejegyzett legcsekélyebb, de becsesnek ítélt hagyomány-töredékre is.

Az égi testek, közöttük a Hold tisztelete, a legtöbb nép hagyományában fellelhető. Keleten ¹⁾ ma is általános szokás üdvözölni a holdat; Európában ²⁾ pedig a XV. században elterjedt volt a panasz, hogy némelyek megsüvegelték és letérdeltek láttára. A tisztelet nem az anyagot illette, hanem a holddal összeköttetésben álló, azaz a benne levő szellemet. És oly fokú vala a tisztelet, a mily hatalmasnak tekinték a népek a holdban lakó felsőbb lényt. A sziriaiak, görögök, rómaiak, germánok, finnek, szlávok isten erejűnek vélték és ahhoz képest tisztelték. ³⁾

Őseink sem maradhattak háládatlanok iránta.

A természet embere a minek hasznát veszi, azt megbecsüli, tiszteli. Őseinkre nézve is több tekintetből jelentős volt a hold es így különböző szempontból kiindulva, érdemesnek látták tiszteletökre. Meg kellett becsülni először, mint *világítót*, annak is nevezték el. A magyar *hold*, mint a finn *kuu*, mordvin *kov*, *kou*, luna, mensis és a zürjén *kožul*, osztják *χus* stella szók valamennyiének, mint a latin *luna*-nak ⁴⁾ alapjelentése *ragyogni*, *sugározni*, *megvilágítani*; nem különben ez az alapjelentése a török *aj*, holdat jelentő szónak. ⁵⁾

Második indító okul szolgált őseinknek a hold tiszteletére az *időszámítás*. A hold világossága, vele alakja rendszeresen változik, minek következtében, forgása és változásai minden népnél az első időhatározók valának. ⁶⁾ Ennek legnyomósabb bizonyítványa a *hetes számrendszer* és a *tizenhárom hónapos esztendő*, a melyekről ez alkalommal nem lesz szó. Harmadszor okuk volt a holdat tisztelni, mivel belőle *jósoltak*. A hold változásait a legtöbb nép felhasználja jóslásra, néha ellentétesen. Szegeden pl. esőre számítanak, mikor a hold *szarva* lefelé áll, Pécskán az oláhok ilyenkor jó időt várnak, mivel szerintök a hold említett helyzetében az eső kicsorgott már a szarvából. Végre tisztelniök kellett őseinknek a holdat, mert nagy erőt tulajdonítottak neki. Ma is a finnekkel ⁷⁾

¹⁾ Bastian *Der Mensch in der Geschichte* III. 190.

²⁾ Tylor *Die Anfänge der Cultur* II. 303.

³⁾ Klemm *Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschen* I. 31.

⁴⁾ Cox *A mythologia kézi könyve* 54.

⁵⁾ Vámbéry *A magyarok eredete* 346.

⁶⁾ Hunfalvy *A számlálás módjai meg az év hónapjai* 22.

⁷⁾ Szinnyei *Az ezer tő országa* 55.

megegyezőleg azt tartja népünk: a mely dolognak gyarapodását óhajtja, hold növekedésekor kell vele foglalkozni, hold fogytán, ha pusztulását várja.

A mely nép ily nagy erőt tulajdonít a holdnak, világítását felhasználja, változásaiból jósol: az bizonyosan tisztelete tárgyává teszi.

Nem ily könnyű a felelet a mondottakból folyó eme kérdésre: *Azért tisztelték-e őseink a holdat, mert világít, a természetre hat és belőle jósoltak?* és ebben az esetben elegendő volt-e *szellemet* gondolni a holdba? vagy volt olyan kor is, melyben *istennek* nézték, *személyesítették?* — Eddig azt kérdezték mythologusaink: mi volt a magyarok ősvallása? es ezen az alapon szóltak a felmerült kérdésekhez hozzá; mi azt kérdezzük: mindig egy és ugyan abban az állapotban maradt-e őseink vallása, melyben kezdetben volt? és ha nem, mily miveltség fejlesztette? Fejlődésében meddig haladt? vagy oly idegen-vallásnak is volt reá benyomása, mely képes volt őseinknek egyik-másik tárgyról bölcsőjökben szerzett felfogását megváltoztatni, módosítani?

Kelet legrégibb vallásának Georgi ¹⁾ a *számánt* hirdeti; ám legyen! elfogadjuk.

Török-tatár,²⁾ finn-ugor hajdan egyaránt számán vallású volt. — Tehát akár török-tatár, akár finn-ugor nép voltunk hajdan, a számán vallásnak hódoltunk.

De hát mi az a számán vallás?

Szerfelett tág fogalom.

Bele foglaljuk azt a vallást, melynek személyesített istenei vannak, bele a pusztán csak szellemekkel birót: egyet követelünk meg, hogy bűvös gyógyításon,³⁾ első sorban pedig látáson, tudáson alapúljon; hogy a számán lássa, tudja, hol, kiben, vagy miben van a bajt okozó szellem, melyet azután, mint a mandsuk szertartásait közétevő Bálint Gábor írja, el kell üznie.⁴⁾ Vámbéry pedig, ennek ellenében azt állítja, hogy a jakutok titokban a számánságot

¹⁾ *Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches* 375.

²⁾ Vámbéry *A török faj* 140—156, 585, 587.

³⁾ Peschel *Völkerkunde* 275. 6. kiadás.

⁴⁾ Bálint Gábor *A mandsuk szertartásos könyve* 4.

úzik, és a számán a bajt okozó szellemet nem csak hogy nem úzi, hanem még áldozatot is hoz neki.¹⁾

Igaza van egyiknek, igaza van másiknak, itt kedveznek a bajt okozó szellemnek, ott elhajtják, elűzik.

Ily példák után ki mondja meg: őseink a holdat istennek képzelték-e, vagy szellemnek, és ha szellem volt, úzésre volt-e méltó, vagy áldozatot kellett neki hozni?

Betegséget jelentő *holdas* szavunk és a *gyógyul* ige azt mutatja, hogy az anyagholddal kezdetben szellemet kötöttek össze őseink. Erről bővebben kell szólnunk.

A finnek a betegségeket «szellemeknek tartják vala, kik az embereket meglepik s addig el sem hagyják, míg csak a baj oka fel nincs fedezve s ehhez képest rájuk nem olvasnak :»²⁾ ilyennek kellett lenni nálunk is a számánizmus korában.

A betegség neve egyszersmind a betegség szellem-neve is, mint ez a *Kalevalából* is látható, hol a betegség szellem-nevei ekként hangzanak: *csikarás, nyilalás, szaggatás, kelevény*; valóságos betegségnemet jelentő szók.

Ha a hold-szellem megszállja az embert, az ember beteg, holdas lesz. Hold-szellemet mondunk, mivel személyesített felsőbb lény megszállására hagyományaink alapján nem gondolhatunk.

De vajjon a Hold vagy is általában *a betegség szelleme jó volt-e vagy rossz?* vagy másként téve fel a kérdést: *a számán vallást követő őseink üzték-e a betegség-szellemeket, vagy áldozatot hoztak-e nekik?* Ez a kérdés már tárgyalva volt a t. osztály előtt. Barna Ferdinándunk foglalkozott vele, es arra az eredményre jutott, hogy őseink, mint ezt Ipolyi³⁾ *Magyar mythológiájában* kifejté, hittek jó szellemekben, milyenek a finneknél a vidám lelki állapotok szellemei, kiket készségesen fogadtak,⁴⁾ és hittek rossz szellemekben, minők a betegségek, kiket elhajtottak.⁵⁾

Igaza van Ipolyinak is, igaza van Barnának is, és igazunk

¹⁾ Vámbéry *A török faj* 189—191.

²⁾ Barna *Kalevala* VII. 1.

³⁾ Barna Ferd. *Ősvallásunk főistenei* 25.

⁴⁾ Barna *A mordvaiak pogány istenei* 65.

⁵⁾ Barna *A finn költészetéről* 95.

van nekünk is, mikor azt állítjuk: őseink eleinte kétféle szellemet nem ismertek.

E felfogásnak megfelel eme szólásunk: «Möglátogatta az Isten». E szólásban az isten szó akár a legfelsőbb lényt jelentse, akár csak szellemre vonatkozzék, annyi bizonyos, hogy istent egyik esetben sem mondjuk rossznak. Nálunk az isten jó, boldog, nagy, de rossz soha sem. Ha az isten jó és a jó szellemeket készségesen kell fogadni: az isten látogatása is kedves!? És ime, szólásunk határozottan ellene mond. A kit az isten meglátogat, az beteg, ügyes-bajos.

A számán istenek nem kétfélék, hanem csak egyfélék: jók és egyúttal rosszak, kik áldanak is, vernek is, a miért szeretni és félni valók.¹⁾ Ilyeneknek kellett lenniök a szellemeknek is, jóknak és rosszaknak; rosszat tettek az embernek, ha megszállták őket, de mert jók is valának egyúttal, nem üzték, hanem kibékítették. áldozatok árán eltávolították őket.

Ezt bizonyítja a nyelv is.

A ki a betegségtől szabadúl, az *gyógyúl*. A magyar gyógyul gyökerének, a *gyógy*, *joho* szónak a cseremisiz, finn, észt, lapp, osztják nyelvben található változatai *juma* gyökérrel bírnak.²⁾ *Juma* hajdan felsőbb szellemet, istent jelentett. A magyar jó osztjákúl *jim*. Az osztják *jim* egyenlő a cseremisiz jumó-val, mely hajdan szinte istent, szellemet jelentett. A cseremisiz *jumo* összetéve *ult*-tal: *jum-uld*-ot, *jum-olt*-ot ad; mely nem csak gyökerére, hanem képzőjére nézve is megegyez az erza-mordvin *in-aldom*-mal, de azzal a látszólagos különbséggel, hogy jelentése az erza-mordvinban kérni-t,³⁾ a cseremisiz *jum-olt* = istennek, *szellemnek könyörögni*-t teszen.

Tehát ugyanaz az egy szó rokon nyelvekben tesz: *gyógyúlni*, *kérni*, *istennek*, *szellemnek könyörögni*; egyikben egyik, másik nyelvben másik jelentése van. Ezek a különbözőknek tetsző jelentések azonban rokonok. Gyógyúl az, a ki a szellemtől szabadúl, a szellemtől való szabadulás módja, a szellem kiengesztelésében áll; ugyanezt mutatja a cseremisiz *jum-olt*; a ki

¹⁾ Georgi *Beschreibung d. russischen Reiches* 379.

²⁾ Budenz *Magyar-ugor összehasonlító szótár* 146, 132.

³⁾ Hunfalvy *Magyarország ethnographiája* 242.

a szellemnek könyörög, az kiengeszteli. A szellemek ekként eleinte jók és egyúttal rosszak is voltak, és mint olyanokat, kik áldhattak és verhettek is, nem úzni, hanem kibékíteni kellett, áldozatokkal, könyörgésekkel. A jókra és rosszakra való felosztásuk idővel történt, idegen hatás következtében.

Holdunk a számán vallást követő őseink felfogásában e szerint szellem volt, jó és egyúttal rossz. Hogy valóban szellem volt kezdetben, a *holdas* és *gyógyul* szó adta bizonyítékon kívül, kiténik a számán vallású népek hagyományainak összehasonlításából. A Hold a finneknél¹⁾ és a csuvasoknál²⁾ személyesített isten, kinek gyermeke, illetőleg udvara van, kit férfinak, királynak mondanak, míg a mandsuknál³⁾ csak hold-szellemet találtunk. A kínai mandsu császár (Kien-lung) gondoskodása folytán létrejött műben még az égről is, mint legfőbb szellemi erőről van szó. Ebből azt következtethetjük, hogy hajdan a finn *Kuu* és a csuvas *Ojikh-tora* Holdisten is csak szellem volt és idővel vált személyes istenné. Őseink, ha a Holdról beszéltek, lelkes, cselekvő lényre gondoltak, ki elválaszthatatlanul egyesülve volt az anyagholddal. Tehát a *Holdat* cselekvő, *reánk ható szellemi lénynek tudták kezdetben, ki betegséget és egészséget idézhetett elő*. Későbbben a szel lemből személyesített istent alkottak, kihez fordultak betegségeikben.

E változás folytán közeledtünk az irán felfogáshoz, mely a bajt okozó szellemet mint rosszat úzi, és segítséget nem a bajt előidéző felsőbbiségtől kér, hanem, mivel e felfogás alapján a rossz felsőbbiség csak kárt okozhat, segíteni, jót tenni nem képes, a rossz szellem ellenségéhez, elűzőjéhez kell fordulni segítségért.⁴⁾ Így tesz a finn «Väinö», a jámbor agg mestere a táltosságnak, mikor a Louhi-küldte betegségeket iparkodik eltávolítani: nem Louhihoz fordul segítségért, hanem Ukkonhoz.⁵⁾ Mi azonban a Holdról fennmaradt hagyományaink vallomásaiból ítélve, ennyire nem men-

¹⁾ Szinnyei *Az ezer tó országa* 54. Castrén *Vorlesungen über die finnische Mythologie* 59; *Kalevala* XXV. runó 219. sor.

²⁾ Vámbéry *A török faj* 572.

³⁾ Bálint *A mandsuk szertartásos könyve* 6.

⁴⁾ Mayer *Allg. myth. Lexicon* I. 60.

⁵⁾ *Kalevala* XLV. runó.

tünk. Változást, melyet idegen hatás eredményének kell vallanunk, annyiban találunk, hogy a Hold-szellemből *Holdisten lett*, hogy a Holdistennek *alárendelt szellemei* vannak, hogy *e szellemek okozzák a betegségeket*, hogy *a szellemek jókra és rosszakra osztvák*, de azért nem keressünk ráolvasóinkban máshol segítséget, mint a betegség ráadójánál. Nálunk a ráadó az elvevő is.

A Holdat ráolvasóinkban istennek tudjuk, *kitől függ az egészség és betegség*, és így hozzá fordulunk egészségadásért, hozzá a betegség-elvételért: erről ráolvasóink tanúskodnak.

Nehézsgtörésre való.

Mikô a gyer'ököt rosz' nyavaja törî, az édös anynya mikô az új Hod főgyün, ára fordul oszt' mongya :

Új Hód: új Kiráj!	Té vagy a Ráadó,
Az én gyer'ökömet	Té vagy az Évövő;
A nehésség törî	Vöd lé rúla!

Oszt'é keszd imátkozni 3 Mintyánkat, 3 Üdvözetöt mög 7 Hiszökégyet;
3 hétig köl' tónni. (Szóreg.)

Mindenesetre őseink is előbb, mint a Kalevala ¹⁾ számos helyéből látható, elhajtani, elűzni kísérték meg a betegségeket, és azután fordulának a Holdistenhez, a *ráadóhoz* és *elvevőhöz*, hogy vegye le a betegséget. A Holdhoz folyamodtak, miként a finnek ²⁾ és észtek ³⁾ a gazdagságért, úgy őseink a jó szerencséért, egészségért :

Új Hód: új Kiráj!	Jó órákat,
Agygyá neköm	Jó órákba'
Jó heteket,	Jó szöröncsét,
Jó hetekbe',	Azután mög
Jó napokat,	Jó egészség!
Jó napokba'	(Szeged.)

Szerencsét kérnek a holdtól a mordvaiak is.

Mily hatás következménye e változás? és mely rokon népeknél mutatkozik e hatás nyoma?

¹⁾ XVII. runó 475. vers; XIV. runó 260. vers.

²⁾ Szinnyei *Az ezer tó országa* 55.

³⁾ Boecler *Der Elsten abergläubische Gebräuche* 143.

Az első kérdésre megadhatjuk a feleletet, hogy *ind hatásnak köszönhetjük ezt a változást*; csak az a kérdés, *közvetlen az indek hatottak-e reánk, vagy közvetve más nép által jutott hozzánk az ind vallás?* Hogy e kérdésre megfelelhessenek, első sorban a mi, holdra vonatkozó adatainkat mutatom be, másod sorban az indekéit, továbbá a mongol, finn, a «rejtélyes» eredetű népnek hirdetett csuvas, és a hol lehetséges, a török felfogást. Ráolvasonk és kérésünkre az új holdat *betegségadónak, betegséglevőnek, egészségadónak* jelözi. *Egészségadó* az ind Holdisten, Soma, ő a gyógyító füvek királya,¹⁾ nem különben a mongol,²⁾ finn,³⁾ észt⁴⁾ Holdisten.

Új királynak tiszteljük az új holdat, le is térdepelünk előtte, miről meggyőz bennünket eme köszöntök.

Fogfájásról való.

Új Hód: új király,	Az én fogam
Tégyöl köszöntelek	Akkó fájon:
Eleven foggal,	Mikó kégyót,
Döglött férőggel!	Békát öszök!

Mikó möglátom az újságot, akkó mondom esztet, 3-szor köl' émondani, le köl' térgyepülni, oszt' nem fáj az embör foga. (Ó-Szt.-Iván.)

A *Holdkirály* több magyar népmesében előfordúl, többnyire a Nap- és Szélkirály társaságában, pl. a Majláth *Tünder Ilonájában*, továbbá a *Kigyóbörben*, «Kigyókirályfi»-ban stb. és magyar hatást mutató pár erdélyi cigány népmesében, pl. *A halász és az Urmeban* (tündér; *Magyar Salon* 1886. június).

Király a Hold az indeknél is, a gyógyító füvek királya; a mongoloknál, Carpini tudósítása szerint, «nagy császár»-nak tisztelik,⁵⁾ a mi nem tesz különbséget. A finneknél a *király* szót a *Kalevala* XXV. rúnójának 219. verssora őrizte meg, melyben ez olvasható: «Köszöntelek hold, király téged», «Terve kun, terve

¹⁾ Vollheim da Fonseca. *Allgemeine vergleichende Mithologie* 110 és Mayer *Allg. myth. Lexicon* I. 378.

²⁾ Bastian *Die Völker d. oestl. Asien* VI. 391.

³⁾ Szinnyei *Az ezer tó országa* 55.

⁴⁾ Bœcler *Der Esthen abergläubische Gebräuche* 143.

⁵⁾ Bastian *idézett műve* VI. 391.

kuningas». Mi ezt más szórendben mondjuk: Új hold, új király,
téged köszöntelek!

Ily köszöntőnk másik is van:

Fogfájásról való.

A kinek a foga fáj, lehöjjön (leheljen) a Hód felé (újságkor)
oszt' monygya:

Új Hód: új kiráj!	Ezön üdvözlettel	
Köszöntelek téged	Hogy a fogfájást	
	Háricsd é tülem!	(Szeged.)

Ha a felhozott példák után is kétségesnek tetszenék előttünk,
hogy holdunk személyesített felsőbb lény, kétségünket eloszlatják
a következő ráolvasók, melyekből a holdat *család apának*
veszszük ki, kinek gyermekei vannak:

Hideglelésre való.

Hódújuláskor a kit a hideg lel, ráveti a körösztot magára az
Atyának és Fijúnak és Szen'lélök Istennek nevébe' oszt' monygya:

Új Hód: új Kiráj	Vendégségbe,
<i>Házasi ti a fiját</i>	De én nem möhetök,
Engöm hinak	Küdüm a hidegömet.

Ha kisebb nemű betegsége van, az utolsó sort így cseréli fel:

Ügyemet-bajomat kü'döm. (Szöreg.)

Ha leány a beteg, a Hold nem a fiját házasi tja, hanem a
leányát adja férjhez:

Sebes fejüre való.

Ha a kis lá'nnak sebös a feje, fő'veszi (az anyja) az ölibe,
szalonna fölsejével mökkenyi, oszt' mén a Hódnak.

Új Hód: uj Kiráj	Engöm is hijon	
Férhön atta	Lakodalomba!	
A l'ányát,	Én nem mék é,	
	E kü'döm a sebömet.	(Szeged.)

Gyermekei vannak az ind Holdistennek, Soma-nak,¹⁾ a mongol Holdnak, a finn *Kuu* nevű Holdistennek,²⁾ a lappok Holdjának;³⁾ a Csuvas Holdistennek: *Ojikh-tora*-nak.⁴⁾

A «Kigyóbőr»-ben (Merényinél) apjának mondja a Hold a szomszédságában lakó Napot, a ki ismét a napi járásnyira lakó Szelet fiának nevezi. A mongoloknál *a Holdnak az anyja a Nap*. Míg a finneknél, törököknél *a nap is férfi*, mint a Hold, addig Félegyházán, tehát *a kunoknál, a mongolokhoz hasonlóképen a napot nőnek, a Holdat férfinak tartják*. Mindenesetre a kunoktól idevetett állításunkat mondával volna jó erősíteni. Kerestünk is ilyent, mikor azt hallottuk, hogy *a Nap a Délbábának az anyja*, de nem találtunk, azt azonban, hogy a Hold: férfi, a Nap: asszony nálok, többek elmondása után állítjuk.

Ráolvasóink megértésére bővebben kell foglalkoznunk a *Hold gyermekeivel*.

Barna Ferdinándunk bizonyítgatja, hogy a vidám lelki állapotnak szelleme, kinek meglátogatását óhajtjuk, jó szellem; míg a betegség ezzel ellentétben rossz szellem. Mikor tehát a Holdtól jó egészséget kérünk, azt óhajtjuk, hogy a Hold jó szellemét, gyermekét küldje hozzánk. Sajátságos, hogy ráolvasóinkban a *betegség marhácskának* is van mondva.

Szömöcsőről való.

A kinek szömöcső van a kezén, vagy a lábán, vagy pedig a testyén, első újságon leül egy' sámlí székre, oszt'án (kezével) söpri viszszafele, előre (a szömöcsőt) a lábárú oszt' csak aszt monygya: Dicsértessék a Jézus Krisztus! azután 1 Miatyánkot, 1 Üdvözletöt mög egy' Hiszökégygyet imátkozik, azután monygya:

Új Hód: új Kiráj!
Apró marhácskájim vannak,
Isten ucs cse' eladom!

3-szor kel' egymásután elmondani. (Kláráfalva.)

Az apró marhácska apró jószág értelemmel bír e helyen.

¹⁾ Mayer *Allg. myth. Lexicon* I. 378.

²⁾ Szinnyei *Az ezer tó országa* 54.

³⁾ Bastian u. Hartmann *Zeitschrift f. Ethn.* 1872. évf. 370.

⁴⁾ Vámbéry *A török faj* 572.

A magyar egyik legmegtisztelőbb szava, legnyájasabb megszólítása mindkét nemű gyermekek, sőt a felesége számára is a *fiam* szó; ráolvasónkban a betegség szellemét is *fiának* tiszteli:

Szömöcsőről való.

A kinek szömöcsője van, Hód iránt fa alá ál'. 3-szó mőkkenyi a szömöcsőjít *zsírral* oszt' monygya:

Új Hód: új Kiráj	De én nem mék,
Házasíti a fíját,	Elküldöm a fíjamat:
Hinak lakodalomba,	Műjön el a szömöcsöm!

(Kláratalva.)

Az ily megtisztelő elnevezések arra a korra vezetendők vissza, mikor őseink a betegség-szellemeket jóknak és egyúttal rosszaknak vették; mivel jót és rosszat tehettek, nem volt czélszerű megbántani, hanem kedves néven szólítani őket. Így vannak a finnek az ő medvéjökkel, félelemből elmondják mézes tenyerűnek, erdő királyának.*)

Van továbbá a mi Holdunknak *udvara*, *kis* és *nagy* udvara: «*Kis udvara* van a hódnak, nem hiszöm, hogy eső lögyön». (Szed.) «*Nagy udvara* van a hódnak, Nagy híre van a szép lá'nak.» (Népdal.) Meséinkben előfordúl az az eset, melyet Ipolyi már fel említett, hogy a mondahős a hold anyjához betér, így a kígyó alakú ferjének átka alatt levő királyné is, (Kigyóbőr, Merényi, Ered. Népmesék, II. 27. l.)

Vonjuk össze a mondottakat!

A Hold *férfi*, *király*, *egészségadó*, van *szarva*, másként *sugara* és *gyermekkel* bir. Ennyi találkozás az indekkel nem a véletlen működése. A *mongoloknál* ugyan ezt találjuk, kivéve a hold szarvát; e helyett közös vonásként mutatjuk be azt a képzetet, hogy a Holdnak *udvara* van, hogy *gazdagságadó*, hogy gyermekei *jók* és *rosszak*. A *finnekkel* ugyan azon a fokon állunk, mint a mongolokkal, csak a Hold gyermekeinek jókra és rosszakra való felosztását nem találtuk. A finnek után a *csuasoknál* találtunk legtöbb közös vonást.

A holdfogyatkozásról hiedelmünk azt tudja, hogy:

*) Szinnyei *Az ezer tó országa* 45.

Mikor a Hód fogy, mög a Nap is, a *Markaláb* öszi. Mög is lácczik, hogy kapkogygya. (Milyen az a Markaláb?) A Markaláb *ojan mind a papagáj madár*. Mikor mögemésztötte, lassanként kiagygya a világosságot, mint a galamb mikor öteti a fáját osztán kiagygya az önni valót. (Hol van a Markaláb?) A Markaláb mikor nem löhet látni a *Napkeletfáján* van, csak akkor gyün lé mikor fogyatkozás van. (Szöreg).

A mi azt a felfogást illeti, hogy madár a Markaláb, az ind Meru hegyén, arany szárnyakon lebegve éneklő *Tsakoras*-szal hasonlítandó össze; ¹⁾ madár okozza a holdfogyatkozást másutt is. Ezt a fogalmat, hogy holdfogyatkozáskor a holdat *megezsi*, elnyeli valami, a finn *Rachoinál*, ²⁾ Kapéknál találjuk. Capeet myiös heildä cuun söit = a kapék a holdat ették, ³⁾ de már a finn *Kuumet* elzárja, nem eszi meg a holdat, ⁴⁾ miben a törökökkel ⁵⁾ egyeznek meg.

Ime, míg a mongolokkal, finnekkal közös szavunk is van, az Arachol, Rákhoi, Markaláb, a török-tatár népágnál alig találunk valami közöset. De hát hova maradtak? A számán vallás kezdetén találkoztunk velök, igen ám, de akkor találkoztunk a finnekkal is, mandsukkal is, találkozni fogunk velök a kereszténység felvétele előtt. Megegyeztünk velök abban, hogy náluk is férfi a Hold, hogy udvara van a Holdnak, és hogy tudnak holdfogyatkozásról, de nem holdevésről, hanem holdelzárásáról, mi édes kevés. Ennyit, mint hagyományainkkal közös vonást, a germán mythologia is felmutathat. Igaz, hogy a tatároknál Jälbägän ⁶⁾ eszi a holdat, de ezt idegen hatás következményének kell vallanunk, ha az eredeti felfogás a török-tatár népnél, mint Vámbéry állítja, az, hogy a hold fogságban van, innen van a holdfogyatkozás.

Ez a felfogás is megvan nálunk és a finneknél, de nem az általánosan ismert szólásban, hanem mesében, mondában.

Az «Ólom barát»-ban (Merényi Sajóvölgyi népmesék) az or-

¹⁾ Wollheim da Fonseca *Allg. vergl. Myth.* 165, 76.

²⁾ Ipolyi *idézett műve* 263.

³⁾ *Zeitschrift f. Ethn.* 1872. évf. 376.

⁴⁾ Humfalvy *Utazás a Balt-tenger vidékein* II. 211.

⁵⁾ Castrén *Vorlesungen ü. d. finn. Mith.* 64.

⁶⁾ Bastián *Die Völk. d. östl. Asien* VI. 372.

szágban nagy sötétség van, mert ellopták volt a napot és holdat; sárkányok viselik paripájok nyeregkápáján. Kiss Miklós, a hős, hazaküldi, de mindaddig csak szomorúan világítanak az ég országútján, míg haza nem kerül maga a hős, a ki kiszabadította volt őket a sárkányok hatalmából.

A Kaleválában az éjszak asszonya, Louhi, hegy alá rejti a napot és a holdat, minél fogva sötétség lett az országban.

Egészen más műveltség befolyásáról kell megemlékeznünk, ha a hold lakosait vesszük szemügyre.

Isten a földet, az emberek az eget népesíték be. Isten a földre embert teremtett, az emberek istenekkel díszíték fel az eget. Szellemek, istenek laktak hajdan az égen, a csillagokban; helyöket azonban idővel hősök, nevezetes emberek foglalák el. A művelődés közelebb hozta az eget a földhöz, nem oly közel ugyan, mint a népek mondáiban volt hajdan, mikor bottal lehetett rajta kopogni, de annyiban közelebb vagyunk az éghez, hogy ma már megláthatjuk: hogy nem istenek laknak a csillagokban. A változás némi rendszerrel ment és megy végbe a jövőben is. Az utódok, úgy mint a hősök, neves emberek: császárok és szentek egy-két vonásban megegyeznek az elődökkel, az istenekkel, szellemekkel. Egész fordított világot élünk tehát. A régi pogányok mondáikban istenekkel hányatták le az embereket, az újkori pogány gondolkozás a földön szerzett szerszámjaival egyetemben gondolja, rakosgatja vissza az embereket.

Szeged népe is a földről vitt fel a holdba lakosokat, mint az ausztráliak,¹⁾ vagy a grönlandiak.²⁾ A velünk rokon vogulok még egy ideig *Tarom*-ot, a főistent látják a holdban lakni, de ez sem fog már sokáig tartani, eljön az idő (s ez az orosz hatás diadalát jelenti), mikor *Tarom* úr a faképnél hagyja őket, és *Tarom*-hoz hasonló tetteket mivel orosz szent ábrázatja lesz kivehető a holdfoltokból. Be fog ez is következni, *Tarom* úr sem lakott mindig a holdban. Mint fentebb hallottuk, szellem lakott kezdetben a holdban, össze volt forrva a holddal, az anyaggal. Mikor elvált, legtöbb helyt megtartotta nevét és így lett nálunk a *Hold* szó szellemet kifejező, ebben a szóban: *holdas* és az anyag holdat

¹⁾ Vámbéry *Die prim. Cultur d. turko-tatar. Volkes* 169.

²⁾ *Globus* I. 270.

jelentő, vagy a finneknél¹⁾ *Kuu* a neve ma a holdnak, és Hold istennek.

E nagy változás következménye, hogy az égen annyi isten helyét ember, állat, szerszám foglalja el, de vannak még szellemek is.

Érdekesek a hold foltjainak személyesítései vagy magyarázatai. Egyik személy büntetésül van a holdban, a másik jutalmul. Jutalmul van a holdban a tatárok főlámája, jól járt, halhatatlan, mivel a holddal meg-megújúl; ²⁾ büntetésül jutott fel a szlávok szent Illése.³⁾ Illés rákász volt a földön, egyre pusztította a rákokat, istennek ez nem tetszett, vihart támasztott, mely Illést a magasba vitte, míg végre a holdba jutott, honnan szomorúan nézi, mint nőnek, szaporodnak a rákok.

Nálunk sokféleképen magyarazzák a hold foltjait, rendszeren emberről van szó. Szőregen már közlőről is látták a holdat, mikor *visszaesett*, és úgy találták: «*öreg embör térbetyül benne*». Mikor meg a Maros partjára esett a hold, *nagy, fehér szakállú ember*, mintha imádkozott volna, térdepelve tartotta. A hold fölemelkedésével eltűnt az ember is a szőregiek elől. (Az oláhfalviak, az adoma szerint, rúddal emelték ki a tóba esett holdat.) Hasonló mese van a szepesi németeknél. Mi ebből, hozzátevé, hogy nem tudunk a holdnak feleségét, azt következtetjük, hogy őseink egy lényt hittek a holdban lakni; csak későbbben láttak kettőt.

Most népünk közönséges hiedelme szerint két személy van a holdban. Klárafalván: «Két cigány gyer'ök osztoszkodik a Hódba', mög is lácczik, hogy kabdosnak». Szintén két gyermekről beszélnek a szőregi szerbek: Kairól és Ábelről. Kaint, mert testvérét agyonütötte, az isten megátkozta, meg azokat is, kik példáját követik. Hogy a testvérgyilkosság többször elő ne forduljon, intő például a holdba tette őket, és pedig, a mint látszik is, Ábelt fekve, Kaint szaladó helyzetben, hogy lássa a többi nép.

Másik hiedelmünk, mely Félegyházáról került Szőregre, hol

¹⁾ Cranz *Grönland históriája* Dobosy ford. 201. 208.

²⁾ Castrén *Vorlesungen ü. d. finn. Myth.* 53.

³⁾ Bastian u. H. *Zeitschrift für Ethn.* 1872. évf. 362.

⁴⁾ Krauss *Sagen und Märchen der Südslaven* I. 277.

lejegyeztem, *Dávidot* és *Cziczellét*, mint testvéreket helyezi a holdba :

«Dávidot még Cziczellét kú'tte az anyyuk, hogy ménynyenek a templombá, ők béméntek á kocsmábá. Méktutta áz anynyuk, hogy kocsmábá méntek, utánok mént, pirongáttá őköt, ők még kilökték (az anyjokat). Akkò mégátkozta őköt, hogy sé' mény'ország, sé' pokol, sé' csillag bé né végye, mindent észámolt csak á hódát nem, osztán az Úr-Isten oda rendélte őköt.»

Hasonló tárgyú mondák a németben szép számmal fordulnak elő. «A német regékben — mint Ipolyi¹⁾ írja a holdfoltokról — egy fatolvaj alakjára magyaráztatnak, ki vasárnap az istentisztelet helyett fát szedni ment, s örökösen a fa vállán hordására kárhozva, most a holdban látható. Így tovább az összes mondákban, majd az elkárhozott ünnepszegő, majd más bibliai alakok jönnek elő.» A német mondák annyiban egymás változatai, a mennyiben a vasárnap megszenteltelenítéseért jutnak a holdba az ünnepszegők; ebben a vonásban megegyeznek a félegyházi Dáviddal és Cziczellével; hanem az már különös, hogy az egyik német mondában csak egy személyről van szó,²⁾ az is hol férfi, hol nő,³⁾ már a másikban a férj mellett ott van a feleség is.

Szeged tájékán egészen másképen halljuk elbeszélni Dávid és Cziczelle holdba jutását :

«Cziczölle mög Dávid úgy jutott a hódba, hogy aszt kérte az Istentül, hogy ú mindég fįjatal lögyön, soha sé' lögyön öreg, hogy mindég tánczolhasson, Dávid mög mindég hegedülhessön. Az Ur-Isten nem tutta máshuvá tönni, hogy mindég fįjatal lögyön, oda tötte a hódba. Igy osz'tán *mikor a hód mögújul*, mög-újul *Cziczölle is*. Azüta Cziczölle mindég tánczol, Dávid mög hegedül, mög is lácczik, de nem jó belenézni, mert a ki akkó néz bele, mikor a hegedü hırja elpattan, az mögvakul* (Kübekháza.)

Bonyolódottabb, de azért útba vezetőbb eme változatunk :

A hódba' szen' Dávid van mög Cziczölle, szen' Dávid muzsi-

¹⁾ *Magyar mythologia* 262.

²⁾ Wolf *Zeitschrift für deutsche Mythologie* I. 168, 169.

³⁾ Simrock *Handbuch d. deutsche Myth.* 24.

kál, a' mög tánczol. Szen' Dávid előtt möglácczik az asztal is. Az isten aszt kérdöszte Cziczéllátul: Mit szeret legjobban? aszt mögagygya. Cziczélla asz'onta: tánczolni, Dávid mög: muzsikálni. Cziczélla é felejtötte aszt kérni, hogy mindég fiatal lögyön, most mögvénült mán, csak a csontyaji vannak, zörögnek, azt hallani is. A babilom toromba' tánczol.

Elöregödött, nem látott Cziczélla, mégis fömönt az Istenhön oszt' aszt kérdöszte, hogy mökkora a díjofa levele? Mon'ták, hogy akkora mint a tenyere. Hála Istennek! mikó még én láttam, akkora vót mind égy' szakajtó, mikó akkora lösz: mind a cserösn-yefa levele, vége lösz a világnak. Hát a vad répa? A vad répának mikó é fogy a közepe, nem tunnak szégyönt (az emberek). Nincs is mán szégyön, kevés szégyön van mán.» (Szöreg.)

Iszlám nyomok mutatkoznak e mondán. A Sure ¹⁾ szerint Harut és Marut gonosz cselekedetükért a babiloni kútban, nem mint mondánk állítja, a toronyban, felakasztva csüng az ítélet napjáig, és így e gonosz lényeknek van eredetileg szükségök a világ végére, nem Cziczéllének.

Ipolyi gyűjteményében Dávid nem Cziczéllének, szent *Annának* muzsikál ²⁾ és «Karcsaynál (N. Muz. II. 501.) a nép Dávid és Cziczéllét látja a holdban körbe forogni, körülé a *tündérek tánczot lejtének*». Szegednek Madarásztó környékén három egyénről beszélnek, mind a három muzsikál a holdban, még sines köztök Dávid nevü. Ennyit lejegyeztünk rólok, de hogy mi a nevök? nem tudták elmesélni.

A *Kigyóbörben* (Merényi, *Ered. Népmesék*, II.) a hold könyörületes anyját Dávidnének, s fiát, a holdat, Dávidnak híjják.

Eddig hasonlítgatásainkban ind, mongol, finn, csuvas adatokat idézhettünk, most mintha egyet fordúlt volna a világ őseinkkel, a mint fordult is, még pedig nagyot, mert nem ind-mongol hatás nyomaival van dolgunk, hanem az *iszláméval*.

Annak a változatát azonban, hogy a holdban férfi és nő van, sem az iszlámban, sem a török-tatár nép ismert hagyományaiiban nem leltük; megtaláltuk azonban a finneknél, kik itt is édes test-

¹⁾ Roskoff, *Geschichte des Teufels* I. 88.

²⁾ Ipolyi *Magyar mythologia* 262.

vérként mutatkoznak, hogy jó- és balsorsban együtt gondolkoznak velünk. Náluk is férfi és nő van a holdban: a *Hold leánya* és *Askovitj*¹⁾ büntetésül, mint a Félegyházáról került változatban Dávid és Cziczelle. A holdban lakó személyek eddig tudomásunkra jutott elnevezései a következők: Anna, Cziczelle, Ádám és Dávid. Anna és Cziczelle azt mutatja, hogy valaha népünk is hallott, habár csak ideig-óráig, vagy legalább a velünk keveredő nép ismert Hold istennőt, kinek Anna és Cziczelle utódai. Cziczellét a kereszténység adta, vele nem sokra megyünk. Annát már Ipolyi²⁾ összekapcsolandónak vélte *Anahiddal*. Anahidot — mondja Ipolyi — «Nekir és Monkir rossz szellemek el akarták csábítani, de éreynes maradt s ezért a *hajnali csillagba* jutott, hol napsugarakkal húrozott lantja játszásával a csillagzatok körlejtését intézi, e regében nemcsak a képzet, de az Anahid név is a mienk Annájához közel jár».

Hogy a Nekir és Monkir helyét elfoglaló Cziczelle és Dávid ne a hajnalcsillagban lakják, hanem a holdban, erre az iszlám mellett oly vallás hatására is szükségünk volt, melyben a Hold hatalmas felsőbb lény, minek következtében a hajnal csillag elveszté jelentőségét és a hozzá kapcsolt hiedelem átszállott a holdra. Ily vallás volna a zsidó, melyben a Hold tisztelete oly nagy vala, hogy a zsidók hajdan a Holdat, mint az Ég királynéját imádták.³⁾

Ily hatásnak nem mondanak ellene történetünk lapjai sem: «Tudni kell, hogy az úgynevezett *kabarok* — kikkel egyesültünk Constantinus szerint — a kozár nemzetből valók». A kozárokról meg Ibn Dasta tudósít bennünket, hogy a *«legnagyobb része a zsidó hitet vallja, ez az Isa, a hadi tiszték s általában az előkelők vallása; az előtt a kozárok hite hasonló vala a törökök hitéhez.* Fővárosuk Szara Sen, de van egy más városuk is Hab Nela Mind a két városban *muszlim*-ek (mohamedánok) is laknak».⁴⁾

Néhány zsidó hatásra vonatkozó adatot képesek volnánk már ezúttal felemlíteni, föltevésekre azonban nem szabad bocsájtkoz-

1) Castrén *Vorlesungen ü. d. finn. Mith.* 320.

2) *Magyar mythologia* 262.

3) Medicei *A zsidóknak szokási és szert.* 167.

4) Hunfalvy *Magyarorsz. ethnographiája* 200, 215.

nunk, míg elegendő bizonyítékokkal nem rendelkezünk, csak annyit szabad állítanunk, mennyiről hagyományaink vallomásai mindenkit meggyőzhetnek, tudniillik, hogy hagyományainkon iszlám hit nyomait is szemléljük.

Összefoglalva az eredményeket, a következőkben terjeszthetjük elő nézetünket. Az ind-féle hatástól ment számán vallást követő őseink a Holdat cselekvő szellemi lénynek tisztelték. Az ind-féle hatás következtében azután személyesítették, Chandrashoz hasonló istenné tették. Idővel azonban a műveltség magasabb fokára jutva, főképen az iszlám hatása folytán nem istent, csak felsőbb lényeket szemléltek a holdban lakni, kiket a kereszténység szentekké: Dáviddá és Cziczellévé alakított át.

hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről, *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériák 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókról. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ik-es igékről. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsulyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd *Krizsa János* l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylos. *Télfy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérey Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól.

Hatodik kötet. 1876.

I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Balint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd *Jakab István* l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vaszary Koloztól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd *Mátray Gábor* l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszontagságai *Barna Ferdinánd* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Télfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Jouannovits György* l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinánd*. I. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelv hasonlítása. *Budenz József* r. tagtól 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinánd*, l. tagtól 10 kr. — Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Télfy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és ik személyragairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd *Székács József* t. tag fölött, *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek, *Vámbery Armin* r. tagtól 10 kr. — X. Batori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtól*. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészet-ről. *Gr. Zichy Ágosttól*. 1 frt. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükknopohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-ind-ben *Mayer Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nem-

zetisége. *Vámbery Ármín* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékezésed Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F. l.* tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignácztól* 30 kr. — XI. Magyar egyházi népelemek a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hűmunda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szónoki irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Ertsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranzai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai *Ballagi Mór* r. tagtól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékezésed Klein Lipót Gyula kültag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) *Banóczi József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Télyf Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Télyf Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A esuvásokról. *Vámbery Ármín* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegli Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *Majláth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignácztól*. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldziher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. Vámbery Ármín «A magyarok eredete című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvör. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Ármín* r. tagtól. 30 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignácztól*. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól*. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölcsi elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A helviszonyragok használata a magyarban. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Ármín* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. *Irta Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Télyf Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogszony, ósvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Abel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Kudrum, a monda és az eposz. *Heinrich G. l.* tagtól. 40 kr. — II. A votják nép multja és jelene. *Barna F. l.* tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I. l.* tagtól. 40 kr. — IV. A homeroszi Demeter-hymnusról. *Abel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A votjákok pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang Vámbery Ármín ur válaszára. *Budenz J. r.* tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. *Szily Kálmán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — X. Szőrendi tanulmányok. I. rész. *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai. *Petz Vilmostól*. 10 kr. — XII. Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. *Télyf Iván* l. tagtól. 30 kr.